

بررسی و تحلیل محتوای کتاب تفکر و پژوهش پایه ششم ابتدایی بر اساس میزان توجه به آموزش مؤلفه های سواد رسانه ای

پریسا اقبالیان نورانی زاده^۱، امین رضوانی^۲، هادی حمصی جزی^۳

^۱ نویسنده مسئول، آموزگار ابتدایی اصفهان، کارشناس ارشد برنامه ریزی درسی

^۲ آموزگار ابتدایی شاهین شهر، کارشناس ارشد مشاوره

^۳ آموزگار ابتدایی شاهین شهر، کارشناسی ارشد برنامه ریزی درسی

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی میزان توجه کتاب تفکر و پژوهش پایه ششم ابتدایی به مقوله آموزش سواد رسانه ای است که به روش توصیفی - تحلیلی انجام شده است و شامل فراوانی، درصد فراوانی و نمودار است. در این پژوهش که با روش تحلیل محتوا انجام شده، محتوای متنی، تصویر و پرسش ها به روش کیفی بررسی گردیده است، جامعه آماری این تحقیق کتاب تفکر و پژوهش پایه ششم ابتدایی در سال تحصیلی ۹۷-۹۸ می باشد یافته های پژوهش استخراج پنج مؤلفه ی ۱- وجود محتوایی درباره یک رسانه ۲- وجود محتوایی در جهت فهم رسانه ها ۳- وجود محتوایی در جهت ارائه توضیحات نسبت به استفاده صحیح از رسانه ها ۴- وجود محتوایی در جهت بیان تهدیدات و مضرات رسانه ها ۵- وجود محتوایی در جهت مقابله با تهدیدات و چالش ها را برای آموزش سواد رسانه ای نشان دادند. نتایج بیانگر این بود که در مجموع آیتم های مرتبط با آموزش سواد رسانه ای برابر ۱۲۵ آیتم بوده که بخش محتوای متنی آن ۵۶ آیتم و بخش محتوای تصویری آن ۱۵ آیتم و بخش محتوای پرسشی آن ۵۴ آیتم را به خود اختصاص داده اند. نتیجه فوق بیانگر این است که فراوانی آیتم های متنی بیشتر از تصویری بوده و می توان گفت که در متن کتاب به رسانه، کاربرد و استفاده صحیح از آن اشاره شده اما به تهدیدات و مضرات رسانه ها پرداخته نشده است. در بررسی میزان توجه کتاب به پرسش ها باید گفت که پرسش ها در جهت بیان استفاده از رسانه ها و تحلیل و استفاده درست از آن می باشند اما همانند متن و تصویر به بیان راه مقابله با تهدیدات رسانه ها اختصاص نیافته است.

واژه های کلیدی: مؤلفه های سواد رسانه ای، تفکر و پژوهش، پایه ششم ابتدایی، آموزش

مقدمه

رسانه ها آهنگ تغییرات در زندگی بشر را شتاب بخشیده اند. یکی از ویژگی های مهم دنیای امروز فناوری های ارتباطی است. رسانه ها روز به روز بیشتر در مرکز تفکر انسانی قرار می گیرند و یکی از مؤلفه های وجودی ساختار زندگی بشر در کنار سایر مؤلفه ها به شمار می روند. دانش آموزان نیز چون سایر گروه های جامعه در عصر رسانه ای، متفاوت تر زندگی می کنند و داشتن توانایی های لازم برای بهره گیری هرچه مستقلانه و خودمختارانه تر از رسانه ها برای آنها ضروری است (تقی زاده، ۱۳۹۳). رسانه ها کارکردهای متنوعی مانند آموزش، اطلاع رسانی، تفریح و سرگرمی و ... دارد و در کسب دانش و هویتیابی دانش آموزان مؤثر است. از دیگر سو تحولات فناورانه، شیوه های یادگیری را تغییر داده اند و دانش آموزان باید خود به تجزیه و تحلیل اطلاعاتی بپردازند که با یکی دو کلیک کردن به دست آورند. ارتباط نسل کنونی و به خصوص دانش آموزان با رسانه ها را نمی توان نادیده گرفت.

ارتباطی که با حفظ کار با رسانه های سنتی، به سمت رسانه های نوین می رود. با دسترسی دانش آموزان به منابع مختلف در دنیای مجازی، عضویت آنها در شبکه های اجتماعی مجازی، جستجوهای اینترنتی و ده ها فعالیت ارتباطی دیگر، از سهم فیزیکی مرزهای مدرسه کاسته و بر مساحت مجازی آن، افزوده شده است. با ورود فناوری های نوین اطلاعاتی و ارتباطی، بیشتر از گذشته با پیام های رسانه مواجه هستیم. امروزه نه تنها دسترسی به اطلاعات برای همگان آسانتر شده، بلکه هر روز، به میزان زیادی اطلاعات جدید تولید و عرضه می شود.

سواد رسانه ای این امکان را می دهد تا با آموزش و افزایش آگاهی مخاطبان به چارچوب شناختی و انتقادی برسیم و نگاه نقادانه ای به رسانه ها و اخبار و اطلاعات منتشرشده از سوی آنها داشته باشیم. به عبارت دیگر سواد رسانه ای را می توان قدرت مخاطب در تجزیه و تحلیل پیام های رسانه های مختلف همراه با نگاه انتقادی به محتوای آنها دانست. درواقع می توان گفت سواد رسانه ای شناخت عمیقی از آنچه در فضای رسانه ای می گذرد به ما می دهد (طلوعی، ۱۳۹۰).

در جهان رسانه ای به میزان زیادی از پیام های رسانه ای اشباع می شویم و این وضعیت ایجاب می کند تمهید ویژه ای مانند آموزش سواد رسانه ای برای مدیریت اطلاعات در نظر بگیریم.

سواد رسانه ای علاوه بر توانایی ملحوظ در سواد سنتی، که همان توان خواندن و نوشتن است، توانایی تحلیل و ارزشیابی پیام ها و قدرت تولید و انتقال اطلاعات به دیگران در قالب های مختلف با ابزار گوناگون را در انسان پدید می آورد. اینگونه از سواد، با توانمند کردن انسان بر درک نحوه کار رسانه ها و نحوه معنی سازی آنها، ماهیت و اهداف تولید پیام رسانه ها و تاثیرات و تکنیک های رسانه های گوناگون، او را از مصرف کنندگی صرف خارج کرده و در برابر اثرات رسانه ها مقاوم می سازد (میرجلیلی، ۱۳۸۵).

هدف سواد رسانه ای این است که به مردم کمک کند تا به جای آنکه مصرف کنندگانی فرهیخته برای رسانه ها باشند، به شهروندانی فرهیخته در جامعه اطلاعاتی که رسانه ها قلب تپنده آن هستند تبدیل شوند. در تعریف سواد رسانه ای بر توانایی های دسترسی و استفاده از رسانه ها، تولید پیام های رسانه ای و ارتباط با رسانه ها و تحلیل و ارزیابی انتقادی محتوای رسانه ها تأکید شده است (تقی زاده، ۱۳۹۳).

بیان مسئله

ما در یک جهان اشباع شده از رسانه و فوق اشباع از پیام های رسانه ای زندگی می کنیم. زیستن در این فضا، به دانش و مهارتی به نام سواد رسانه ای نیاز دارد. جنبش آموزش سواد رسانه ای در کشورهای مختلف به راه افتاده است و ما در این زمینه با تأخیر روبه رو هستیم. هرچند که همه شهروندان به آموزش سواد رسانه ای نیاز دارند اما دانش آموزان از مخاطبان اصلی آن هستند، بهره مندی مؤثر از رسانه ها و فناوری به ویژه در جامعه دانش آموزی به عنوان زیربنای توسعه انسانی ضروری است، بخصوص از سال های اولیه ی مدرسه به دلیل زیر بنایی بودن آموزش در این سنین اهمیت ویژای دارد. بیانیه ی یونسکو در زمینه ی آموزش و پرورش، بر فهم انتقادی محیط رسانه ای که ما را فرا گرفته در جهت افزایش اصول شهروندی و مشارکت اجتماعی تأکید می کند و در ساله ای اخیر نیز، توجه زیادی به آموزش سواد رسانه ای به ویژه در کشورهای اروپایی با تأکید بر رسانه های دیجیتال شده است (براین^۱، ۲۰۱۰).

نهاد تعلیم و تربیت وظیفه دارد ضمن پاسخگویی به نیازهای جامعه و مطالبات اجتماعی رسالت تربیتی خود را به درستی انجام دهد. یکی از این نیازها، آموزش سواد رسانه ای است که در سند تحول راهبردهای آموزش و پرورش ۱۳۹۰ نیز بر آن تأکید شده است. سطح نه چندان مطلوب سواد رسانه ای دانش آموزان در دنیای رسانه های امروز به عنوان دغدغه جدی در نظام آموزشی کشور مطرح است. در کشورهای مختلف از طریق آموزش سواد رسانه ای در مدارس تلاش می شود توانایی های دانش آموزان در زمینه سواد رسانه ای ارتقاء داده شود و در برخی کشورها نیز، آموزش سواد رسانه ای به صورت کتاب درسی تدریس می گردد. اما در کشور ما کار عملی خاصی در این خصوص انجام نگردیده است (طلوعی، ۱۳۹۱).

سواد رسانه ای توسط برنامه درسی آنتاریو^۲ (۲۰۰۶) به عنوان درک آگاهانه و انتقادی از ماهیت رسانه ها، تکنیک های مورد استفاده توسط آنها و تأثیر این تکنیک ها، تعریف شده است. با آگاهی یافتن نسبت به چگونگی ایجاد اطلاعات توسط رسانه ها، حتی کودکان نیز قادر خواهند بود خودمختاری بیشتری داشته باشند. به علاوه معلمان و استادانی که مهارت های سواد رسانه ای را کسب می کنند، می توانند به اشاعه دهندگان اطلاعاتی تأثیرگذارتری تبدیل شده و فاصله میان برنامه های آموزشی و برنامه های اجتماعی را بردارند تا نهایتاً به مصرف کنندگان (مخاطبان) منتقد و تیزبینی با تفکر انتقادی مبدل شوند (آنجل^۳، ۲۰۰۵).

می توان گفت آموزش سواد رسانه ای به افزایش مهارت های تفکر انتقادی و پرورش افراد دارای تفکر منتقدانه می انجامد. ما در محیط و دوره و شرایطی بسیار متفاوت تر از هر دوره ای که بشر تاکنون تجربه کرده، زندگی می کنیم. این شرایط هر لحظه به دلیل تولید انبوه اطلاعات و پخش آنها از طریق رسانه های جمعی رو به فزونی دارد. آموزش سواد رسانه ای به خصوص با تأکید بر استقلال انتقادی، مانع از آن می شود که دانش آموزانی تربیت شوند که احتمالاً در بقیه عمر خود یا به صداقت تصاویر و بازنمایی های رسانه ای به صورت کاملاً بی پایه، ایمان بیاورد و یا به شیوه ای به همان اندازه خطرناک، دچار شکاکیتی بدون داشتن قوه ی تشخیص شوند و رسانه ها را منشأ و دلیل هر گونه آسیب های اجتماعی، خشونت و بی اخلاقی بدانند (تقی زاده، ۱۳۹۳).

اهمیت و ضرورت تحقیق

در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ۱۳۹۰ بر ترویج و تعمیق سواد رسانه ای و زمینه سازی برای بهربرداری مناسب از محیط نوظهور یادگیری تأکید شده است. با توجه به وابستگی مخاطبان به رسانه ها و فرآورده های رسانه ای داشتن توانایی

۱. Brian

۲. Ontario

۳. Angell

قدرت تجزیه و تحلیل، تشخیص، درک و انتخاب پیام رسانه ای و همچنین مقاوم سازی آنان در برابر نفوذهای ناشی از قدرت رسانه ها ضرورت پیدا می کند (دهقان شاد و محمودی کوکنده، ۱۳۹۱).

سواد رسانه ای را می توان قدرت مخاطب در تجزیه و تحلیل پیام های رسانه ای گوناگون همرا با نگاه انتقادی به محتوای آن دانست. ورود آموزش سواد رسانه ای به مدارس بدون فعالیت های پژوهشی و عملی امکانپذیر نیست.

به اعتقاد جیمز پاتر (۲۰۰۸) سواد رسانه ای می تواند در دوره بلوغ توسعه یابد، توانایی های طبیعی شخص را ارتقاء دهد، تجارب معنادار فراهم آورد و مهارت های فردی را فعالانه به کار گیرد. در این دوره ظرفیت های بیشتری به روی انسان گشوده می شود و از دروازه های بلوغ شناختی عبور می کند. همچنین اینک با فراگیر شدن رسانه های نوین ما رو به دورانی پیش می رویم که خود، دیوار شکن و حصار شکن است و مهار این جریان از کسی ساخته نیست. در سطح جهانی با توجه به تحولات روزافزون، شاهد ارتباطات پیچیده و حذف فاصله ها هستیم. آموزش سواد رسانه ای نوعی مصونیت بخشی درونی را ایجاد می کند. هنگامی که ذهن فرد، انتخاب و طرد را آموخته باشد و معیارها را به دست آورده باشد، سالم تر می ماند و قرنطینه هم لازم نیست. از طرفی سهم یافته های پژوهشی داخلی به خصوص در حوزه سواد رسانه ای دانش آموزان اندک است. پژوهش های دانشگاهی صورت گرفته تاکنون، بیشتر بر جامعه دانشجویی تمرکز کرده و به بررسی وضعیت سواد رسانه ای دانشجویان پرداخته اند و جای پژوهش زیربنایی در مدارس مخصوصاً دوره ابتدایی، خالی است. بررسی نقش آموزش سواد رسانه ای دانش آموزان ضرورت اجتنابناپذیر کشور است که بنابر ضرورت این مهم، این تحقیق صورت گرفته است.

بر همین اساس مسئله اصلی در این پژوهش بررسی میزان توجه کتب دوره ای ابتدایی بر موضوع آموزش سواد رسانه ای از طریق تحلیل محتوای کتاب تفکر و پژوهش از مجموعه کتب پایه ی ششم در مقطع دبستان می باشد؛ و علت انتخاب این کتاب را می توان این طور عنوان کرد که درس تفکر و پژوهش همان طور که از عنوان این درس پیداست به تفکر درباره ی مسائل مختلف و پژوهش برای یافتن حقایق فرامی خواند و امروزه هم تفکیک این گونه اعمال از رسانه ها با توجه به نفوذ آن ها در زندگی مردم ناممکن شده است.

پیشینه تحقیق

پیدایش سواد رسانه ای به سال ۱۹۶۵ بازمی گردد. «مارشال مک لوهان»، اولین بار در کتاب خود تحت عنوان «درک رسانه: توسعه ابعاد وجودی انسان» این واژه را به کار برده است. «مک لوهان» معتقد بود: زمانی که دهکده ی جهانی فرارسد، باید انسان ها به سواد جدیدی به نام سواد رسانه ای دست یابند. آموزش سواد رسانه ای در کانادا در سال ۱۹۷۸، با تشکیل «انجمن سواد رسانه ای» آغاز شد. اعضای این انجمن، متشکل از آموزگاران، محققان دانشگاه ها و سازندگان محصولات رسانه ای همگانی بودند و مهم ترین دستاورد آنان وارد کردن بحث سواد رسانه ای به نظام آموزش عمومی مدارس استان «انتاریو» کانادا و انتشار «کتاب سواد رسانه ای» در این کشور بود. کانادا به عنوان کشوری پیشتاز در زمینه سواد رسانه ای می باشد و انتاریو نخستین نقطه جهان است که سواد رسانه ای در مدارس دولتی آن تدریس می شود. در کانادا سواد رسانه ای پذیرفته شده و در نظام آموزشی عمومی کشور جای داده شده است؛ بنابراین کانادا به عنوان الگوی پیشرفته ای از موفقیت در زمینه سواد رسانه ای تلقی می شود (تاکونومی، ۱۳۷۸: ۸۴-۷۹)؛ اما در مورد جایگاه سواد رسانه ای در ایران باید گفت قدمت ادبیات سواد رسانه ای در کشور ما بیش از یک دهه نباشد و همچنان از آن به عنوان مفهومی جدید یاد می شود. بررسی فعالیت های علمی و پژوهشی صورت گرفته در بحث سواد رسانه ای در ایران نشان می دهد که گویی اقشار مختلف جامعه اعم از مسئولان کشور، متخصصان ارتباطات، متولیان رسانه ها، آموزگاران، والدین و ... ضرورت تسلط بر مهارت سواد رسانه ای برای مقابله با اثرات ناخواسته

رسانه‌ها را درک کرده‌اند و بر آن تأکید می‌کنند (حسینی پاکدهی و شبیری، ۱۳۹۶). تا آنجا که در نظام آموزش عمومی سواد رسانه‌ای از سال ۱۳۹۱ در برنامه درسی تفکر و پژوهش پایه ششم، سال ۱۳۹۲ در برنامه درسی تفکر و سبک زندگی پایه هفتم، سال ۱۳۹۳ در برنامه درسی تفکر و سبک زندگی و مطالعات اجتماعی پایه هشتم، در سال ۱۳۹۴ در برنامه درسی زبان انگلیسی پایه نهم، به‌طور مستقیم و غیرمستقیم با رعایت نظام معیار و مصالح ملی و شرایط بومی پیگیری شد. از سال ۱۳۹۵ با برنامه درسی اختصاصی «تفکر و سواد رسانه‌ای» پایه دهم، به استناد مصوبه شورای عالی آموزش و پرورش «آموزش سواد رسانه‌ای» به‌طور رسمی وارد نظام آموزشی شد (هادیان، ۱۳۹۷).

همچنین در زمینه سواد رسانه‌ای در داخل و خارج از کشور پژوهش‌هایی صورت گرفته است که در زیر به برخی از آن‌ها اشاره می‌کنیم:

نتایج پژوهش تقی زاده (۱۳۹۳) با عنوان «بررسی نقش دوره آموزش سواد رسانه‌ای بر توانایی پردازش پیام‌های رسانه‌ای دانش آموزان مقطع متوسطه» با روش شبه آزمایشی انجام گرفت بیانگر آن بود که میزان سواد رسانه‌ای و چالش‌های مربوط به آن در دانش آموزان در سطح ضعیف است.

نتایج پژوهش تقی زاده (۱۳۹۰) نشان داد که سطح سواد رسانه‌ای دانش آموزان دبیرستانی شهر کرمان متوسط به پایین است و آن‌ها اطلاعات اندکی درباره رسانه‌ها، مالکیت، عوامل اقتصادی، فرهنگی و شکل‌دهنده آن‌ها دارند. دانش آموزان کمتر با برنامه‌ریزی از رسانه‌ها استفاده می‌کنند و اعتماد زیادی به محتوای اینترنت دارند.

شاه‌محمدی و همکاران (۱۳۸۸) در پژوهشی با عنوان «بررسی میزان سواد رسانه‌ای دانشجویان کارشناسی ارشد ارتباطات دانشگاه آزاد اسلامی تهران» به این نتایج دست یافت که جامعه آماری موردنظر به‌طور متوسط به هدف اصلی سواد رسانه‌ای یعنی داشتن مخاطبانی فعال با سطح آگاهی بالا در برابر پیام‌ها نزدیک است.

نصیری (۱۳۸۹) به پژوهشی با عنوان «نقش سواد رسانه‌ای در نظام آموزش و پرورش؛ ارائه مدلی مطلوب برای ایران» به این نتایج دست یافت که بخش‌هایی از محتوای آموزش سواد رسانه‌ای در کشور ژاپن و کانادا را به‌عنوان الگوهای موفق سواد رسانه‌ای بررسی و مدلی مطلوب برای سواد رسانه‌ای ایران را پیشنهاد کرده است.

نیازی و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان «تأثیر آموزش سواد رسانه‌ای مبتنی بر فناوری بر میزان آگاهی دانش آموزان» با روش تحقیق از نوع شبه آزمایشی به این نتایج دست یافت که آموزش سواد رسانه‌ای مبتنی بر فناوری اطلاعات و ارتباطات باعث افزایش میزان آگاهی دانش آموزان از سواد رسانه‌ای شده است.

هادیان و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان «تحلیل محتوای کتب تفکر و پژوهش و مطالعات اجتماعی پایه ششم دبستان بر اساس میزان توجه به آموزش رسانه‌ای» با روش میدانی بر اساس تحلیل محتوا با استفاده از ابزار پرسش‌نامه به این نتایج دست یافت که این کتاب آن‌چنان که باید و شاید به مقوله سواد رسانه‌ای نپرداخته و با توجه به سن دانش آموزان این نیاز احساس می‌شود که آموزش‌های لازم در این پایه به دانش آموزان داده شود.

دان لابینش (۲۰۰۶) روی سه گروه از دانش آموزان در آمریکا باهدف بررسی پاسخ آن‌ها به برنامه تبلیغی کانال یک تلویزیون با توجه به سواد رسانه‌ای صورت گرفت. مشخص شد دانش‌آموزانی که در معرض تبلیغات تجاری تلویزیون قرار می‌گیرند در برابر اثرات تبلیغات آسیب‌پذیر هستند.

آناپانگ (۲۰۰۸) مطالعه‌ای با روش پیمایشی انجام داد. نتایج تحقیق نشان داد: افرادی که در دوره‌های آموزش سواد رسانه‌ای شرکت کرده بودند، میزان آگاهی بیشتر و تفکر انتقادی بالاتری نسبت به افرادی که شرکت نکرده بودند، داشتند

هدف کلی پژوهش

تبیین چگونگی و میزان پرداختن به موضوع سواد رسانه‌ای و آموزش آن در محتوای (متن، تصویر و پرسش) کتاب تفکر و پژوهش پایه ششم ابتدایی

سؤالات پژوهش

۱. محتوای متنی کتاب تفکر و پژوهش پایه ششم ابتدایی تا چه میزان به مؤلفه‌های آموزش سواد رسانه‌ای توجه نموده است؟
۲. تصاویر کتاب تفکر و پژوهش پایه ششم ابتدایی تا چه میزان به مؤلفه‌های آموزش سواد رسانه‌ای توجه نموده است؟
۳. پرسش‌های کتاب تفکر و پژوهش پایه ششم ابتدایی تا چه میزان به مؤلفه‌های آموزش سواد رسانه‌ای توجه نموده است؟

روش پژوهش

این پژوهش به روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است و در آن محتوای متنی کتاب درسی پایه ششم ابتدایی به روش کیفی موردبررسی قرار گرفته است و روش تحقیقی که در این پژوهش مورد استفاده قرار گرفته است از نوع تحلیل محتوا می‌باشد. سه مرحله اصلی تحلیل محتوا، آماده‌سازی و سازمان‌دهی (مرحله قبل از تحلیل)، بررسی مواد (پیام) و پردازش نتایج است (صالح عمران و همکاران، ۱۳۹۵). کانون توجه این تحقیق، مرحله سوم تحلیل محتوا یعنی پردازش داده‌های پیام بود. بدین صورت که پس از رمزگذاری پیام و مقوله‌بندی آن، اطلاعات به دست آمده تحلیل شدند. جامعه آماری کتاب درسی تفکر و پژوهش پایه ششم ابتدایی در سال ۹۷-۹۸ می‌باشد که از طرف وزارت آموزش و پرورش تألیف و چاپ شده است و در اختیار دانش آموزان قرار گرفته است و محتوای این کتاب‌ها با آنچه راجع به مؤلفه‌های سواد رسانه‌ای وجود دارد موردبررسی قرار گرفته است. از نظر حجم نمونه، کتاب موردنظر به سه قسمت تقسیم و از هر قسمت به روش نمونه‌گیری تصادفی تعداد ۳۰ صفحه انتخاب و تمام محتوای مطرح شده در این صفحات که شامل پرسش (۴ سؤال)، متن (۴ سؤال) و تصویر (۵ سؤال) به عنوان واحد تحلیل که در مجموع ۱۳ سؤال است موردبررسی قرار گرفته است لذا برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از آمار توصیفی (فراوانی و درصد فراوانی) استفاده شد.

یافته‌های پژوهش

در این بخش محتوای متنی کتاب درسی پایه ششم ابتدایی مورد تحلیل متن به روش کیفی قرار گرفتند و طی فرآیند تحلیل کیفی متن هر بخش از متن اعم از متن نوشتاری و تصویری که به صورت ضمنی و صریح با سواد رسانه‌ای مرتبط

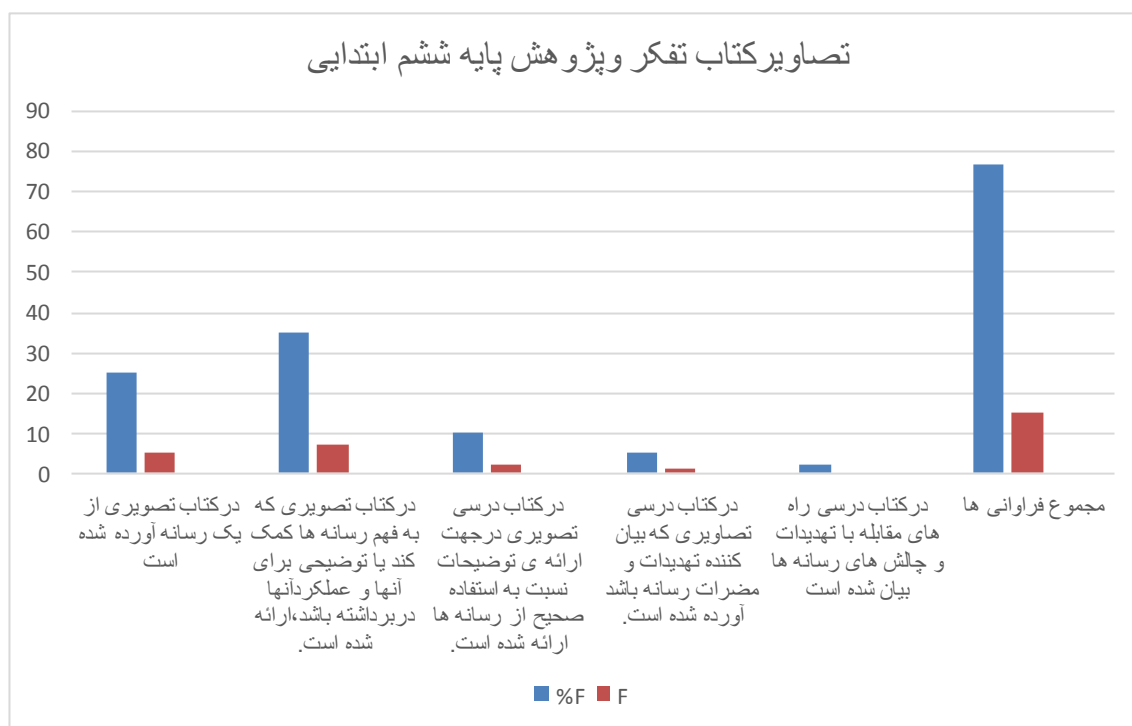
بوده است با استفاده از سؤالات محقق ساخته در زمینه های متن، پرسش و تصویر در طبقه بندی هایی قرار گرفته است و سپس با توجه به سؤالات، مضامین سواد رسانه ای در کتاب مورد بررسی استخراج شدند. یافته های حاصل در جدول های ذیل تنظیم شده اند:

- در کتاب درسی تفکر و پژوهش پایه ششم ابتدایی اولین مؤلفه بررسی شده تصاویر می باشد که در مجموع ۵ پرسش برای بررسی کتاب درسی در نظر گرفته شد. از مجموع ۲۰ تصویر نمونه مورد نظر نتایج ذیل حاصل گردید:
۱. در کتاب تصویری از یک رسانه آورده شده است.
 ۲. در کتاب تصویری که به فهم رسانه ها کمک کند یا توضیحی برای آن ها و عملکرد آن ها در برداشته باشد، ارائه شده است.
 ۳. در کتاب درسی تصویری در جهت ارائه ی توضیحات نسبت به استفاده صحیح از رسانه ها ارائه شده است.
 ۴. در کتاب درسی تصویری که بیان کننده تهدیدات و مضرات رسانه باشد آورده شده است.
 ۵. در کتاب درسی راه های مقابله با تهدیدات و چالش های رسانه ها بیان شده است.

جدول ۱- مؤلفه های استخراج شده سواد رسانه ای در تصاویر کتاب درسی تفکر و پژوهش پایه ششم ابتدایی سال ۱۳۹۷

تصاویر کتاب تفکر و پژوهش پایه ششم ابتدایی			
شماره سؤال	سؤالات	f	f/%
۱	در کتاب تصویری از یک رسانه آورده شده است.	۵	۲۵
۲	در کتاب تصویری که به فهم رسانه ها کمک کند یا توضیحی برای آن ها و عملکرد آن ها در برداشته باشد، ارائه شده است.	۷	۳۵
۳	در کتاب درسی تصویری در جهت ارائه ی توضیحات نسبت به استفاده صحیح از رسانه ها ارائه شده است.	۲	۱۰
۴	در کتاب درسی تصویری که بیان کننده تهدیدات و مضرات رسانه باشد آورده شده است.	۱	۵
۵	در کتاب درسی راه های مقابله با تهدیدات و چالش های رسانه ها بیان شده است.	۰	۲
	مجموع فراوانی ها	۱۵	۷۷

نتایج تحلیل نشان می دهد که مجموع فراوانی مؤلفه تصویر با مضمون سواد رسانه ای در این کتاب ۱۵ بوده، بنابراین می توان نتیجه گرفت که در کتاب تفکر و پژوهش پایه ششم بیشترین فراوانی در جهت استفاده یک نوع از انواع رسانه ها با ۶۱/۸۱ درصد و کمترین فراوانی در جهت راه های مقابله با تهدیدات رسانه ای با صفر درصد می باشد. لازم به ذکر است که در این کتاب بایستی بیشتر به تصاویر به خصوص تصاویری که معرف انواع رسانه ها باشد و به گونه ای مفهومی زمینه چالش ذهنی دانش آموزان را فراهم کند پرداخته شود.

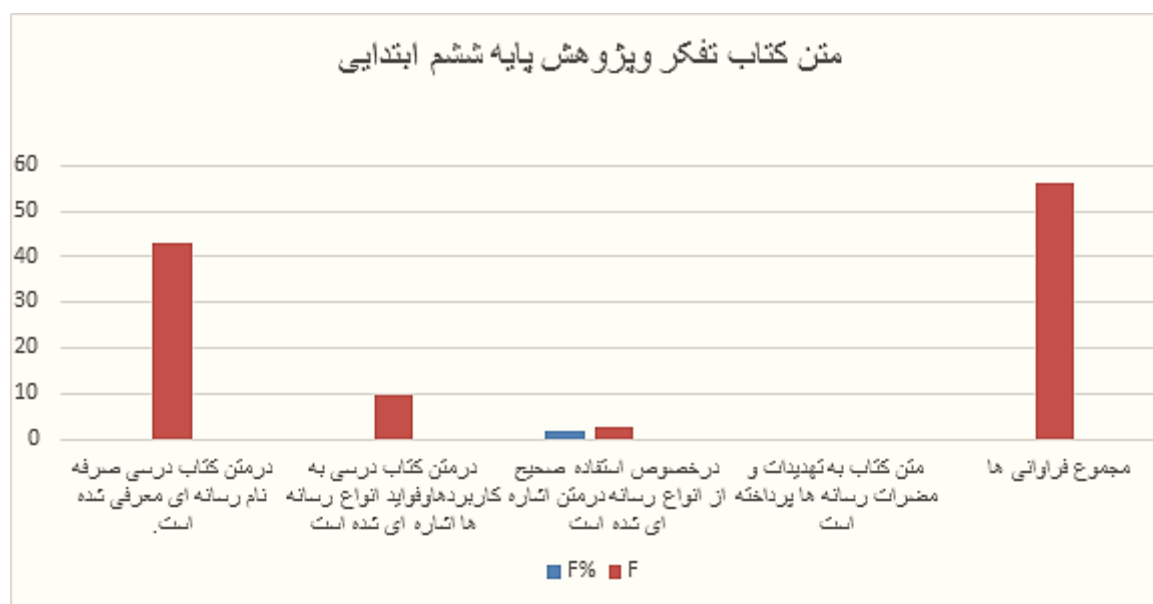
- در کتاب درسی تفکر و پژوهش پایه ششم ابتدایی مؤلفه بررسی شده، متن کتاب درسی می باشد که در مجموع ۴ پرسش برای بررسی کتاب درسی در نظر گرفته شد. از مجموع ۱۵۰ نمونه مورد نظر نتایج ذیل حاصل گردید:
۱. در متن کتاب درسی صرفه نام رسانه ای معرفی شده است.
 ۲. در متن کتاب درسی به کاربردها و فواید انواع رسانه ها اشاره ای شده است.
 ۳. در خصوص استفاده صحیح از انواع رسانه در متن اشاره ای شده است.
 ۴. متن کتاب به تهدیدات و مضرات رسانه ها پرداخته است.

جدول ۲- مؤلفه های استخراج شده سواد رسانه ای در متن کتاب درسی تفکر و پژوهش پایه ششم ابتدایی سال ۱۳۹۷

متن کتاب تفکر و پژوهش پایه ششم ابتدایی			
شماره سؤال	سؤالات	f	%f
۱	در متن کتاب درسی صرفه نام رسانه ای معرفی شده است.	۴۳	۲۸/۶
۲	در متن کتاب درسی به کاربردها و فواید انواع رسانه ها اشاره ای شده است.	۱۰	۶/۶۶
۳	در خصوص استفاده صحیح از انواع رسانه در متن اشاره ای شده است.	۳	۲

۴	متن کتاب به تهدیدات و مضرات رسانه ها پرداخته است.	۰	۰
	مجموع فراوانی ها	۵۶	۳۷/۶۲

نتایج تحلیل نشان می دهد که مجموع فراوانی مؤلفه متن با مضمون سواد رسانه ای در این کتاب ۵۶ بوده و این نشان می دهد که این کتاب بیشتر به تقویت دانش نظری (نه کاربردی) دانش آموزان پرداخته است بنابراین می توان نتیجه گرفت که در کتاب تفکر و پژوهش پایه ششم بیشترین فراوانی صرفاً در جهت بیان نام رسانه ها با ۶۱/۸۱ درصد و کمترین فراوانی در جهت بیان راه های مقابله با تهدیدات رسانه ای که در حقیقت جنبه عملیاتی کردن دانش و آموخته های فرد محسوب می شود با صفر درصد می باشد.

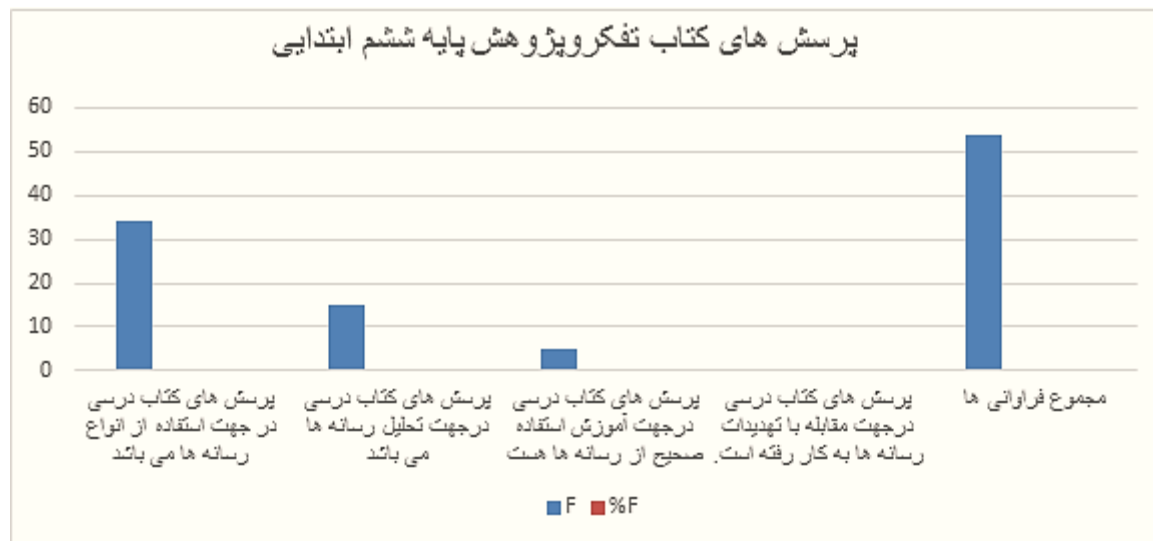
- در کتاب درسی تفکر و پژوهش پایه ششم ابتدایی مؤلفه بررسی شده، پرسش های کتاب درسی می باشد که در مجموع ۴ پرسش برای بررسی کتاب درسی (موارد داخل متن و موارد پایان درس) در نظر گرفته شد. از مجموع ۵۵ نمونه مورد نظر نتایج ذیل حاصل گردید:

۱. پرسش های کتاب درسی در جهت استفاده از انواع رسانه ها می باشد.
۲. پرسش های کتاب درسی در جهت تحلیل رسانه ها می باشد.
۳. پرسش های کتاب درسی در جهت آموزش استفاده صحیح از رسانه ها هست.
۴. پرسش های کتاب درسی در جهت مقابله با تهدیدات رسانه ها به کار گرفته است.

جدول ۳- مؤلفه های استخراج شده سواد رسانه ای در پرسش های کتاب درسی تفکر و پژوهش پایه ششم ابتدایی سال ۱۳۹۷

پرسش های کتاب تفکر و پژوهش پایه ششم ابتدایی			
شماره سؤال	سؤالات	f	%f
۱	پرسش های کتاب درسی در جهت استفاده از انواع رسانه ها می باشد.	۳۴	۶۱/۸۱
۲	پرسش های کتاب درسی در جهت تحلیل رسانه ها می باشد.	۱۵	۲۷/۲۷
۳	پرسش های کتاب درسی در جهت آموزش استفاده صحیح از رسانه ها هست.	۵	۹/۰۹
۴	پرسش های کتاب درسی در جهت مقابله با تهدیدات رسانه ها به کار رفته است.	۰	۰
	مجموع فراوانی ها	۵۴	۹۸/۱۷

نتایج تحلیل نشان می دهد که مجموع فراوانی مؤلفه پرسش های کتاب با مضمون سواد رسانه ای در این کتاب ۵۴ بوده و این نشان می دهد که این کتاب به خوبی توانسته است رسالت خود را در ایجاد چالش های ذهنی با پرسش های مناسب انجام دهد بنابراین می توان نتیجه گرفت که در کتاب تفکر و پژوهش پایه ششم بیشترین فراوانی در جهت استفاده از انواع رسانه ها با ۶۱/۸۱ درصد و کمترین فراوانی در جهت راه های مقابله با تهدیدات رسانه ای که در حقیقت جنبه عملیاتی کردن دانش و آموخته های فرد محسوب می شود با صفر درصد پرداخته شده است.

بحث و نتیجه گیری

با جمع بندی یافته های نهایی از جدول های ۱ الی ۳ نتیجه گیری می شود:

در نظام آموزش و پرورش متمرکز کشورمان، محتوای برنامه درسی دارای پتانسیل بالقوه ای است که می توان از آن در آموزش سواد رسانه و آشنایی کودکان با فواید و چالش های آن بهره مند شد؛ زیرا در دوره ابتدایی الگوهای مهم در دانش آموزان تثبیت می شود و این عدم توجه به آموزش سواد رسانه ای در کتاب های درسی در آینده پیامدهای نامناسبی در بر خواهد داشت؛ زیرا در ۷-۱۲ سالگی دریافت های کودکان بر اساس امور و مطالب است که به آن ها آموزش داده می شود به همین دلیل برنامه درسی موفق خواهد شد که حال نگر و آینده نگر باشد و تمامی جوانب مهم در زندگی بشریت که در آینده تک تک دانش آموزان تأثیر خواهد گذاشت را در نظر بگیرد. به منظور ارتقای آموزش سواد رسانه ای در کودکان، کتب آموزشی باید در توصیف مشکلات و شرایط رسانه ای در انعکاس تنوع چشم اندازها و دیدگاه ها نسبت به آن منصف و دقیق باشند. همچنین باید شرایط و زمینه ای در جهت آگاهی نسبت به احساس ها، ارزش ها، نگرش ها و باورها، ادراک ها و احساس ها در اغلب مسائل رسانه ای، به صورت مقتضی برای پایه های مختلف رشدی پرورش دهند و باید مهارت های زندگی که فراگیران را قادر به حل مسائل و چالش های آن سازد، بیاموزند و مسئولیت پذیری اجتماعی را ارتقا دهند و فراگیران را برای استفاده از معلومات، مهارت های شخصی و ارزیابی مسائل رسانه ها به صورت پایه ای برای حل مشکلات تشویق کنند.

در پژوهش حاضر کتاب درسی تفکر و پژوهش پایه ششم ابتدایی با توجه به مؤلفه های بیان شده مورد بررسی و تحلیل محتوا قرار گرفته است. بر اساس داده های حاصل از تحلیل محتوا می توان نتیجه گرفت که در مجموع آیتم های مرتبط با آموزش سواد رسانه ای برابر ۱۲۵ آیتم بوده است که بخش محتوای متنی آن ۵۶ آیتم و بخش محتوای تصویری آن ۱۵ آیتم و بخش محتوای پرسشی آن ۵۴ آیتم را به خود اختصاص داده اند. نتیجه فوق بیانگر این است که فراوانی آیتم های متنی بیشتر از تصویری بوده که بایستی به تصاویر بیشتر توجه شود زیرا استفاده از محتوای تصویری می تواند نقش و جاذبه بالاتری در مقایسه با محتوای نوشتاری در فرآیند یادگیری این مقطع سنی داشته باشد. با توجه به فراوانی به دست آمده در مؤلفه متن، باید گفت که در متن کتاب درباره رسانه و کاربرد و استفاده صحیح از آن اشاره شده اما به تهدیدات و مضرات رسانه ها پرداخته نشده است. در بررسی میزان توجه کتاب به پرسش ها باید گفت که پرسش ها در جهت بیان استفاده از رسانه ها و تحلیل و استفاده درست از آن می باشد اما همانند متن و تصویر به بیان راه مقابله با تهدیدات رسانه ها نپرداخته است. نکته قابل توجه اینکه آمار متن نزدیک آمار پرسش ها است و این یعنی اینکه به خوبی از پرسش ها در جهت فعالیت دانش آموزان استفاده شده است.

در ارتباط به نتایج پژوهش تقی زاده (۱۳۹۰) نشان داد که سطح سواد رسانه ای دانش آموزان دبیرستانی شهر کرمان متوسط به پایین است و آن ها اطلاعات اندکی درباره رسانه ها، مالکیت، عوامل اقتصادی، فرهنگی و شکل دهنده آن ها دارند و همچنین با نتایج پژوهش هادیان و همکاران (۱۳۹۷) با عنوان تحلیل محتوای کتب تفکر و پژوهش و مطالعات اجتماعی پایه ششم دبستان بر اساس میزان توجه به آموزش رسانه ای، با نتایج تحقیق حاضر هم خوانی دارد. شاه محمدی و همکاران (۱۳۸۸) در پژوهشی با عنوان «بررسی میزان سواد رسانه ای دانشجویان کارشناسی ارشد ارتباطات دانشگاه آزاد اسلامی تهران» به این نتایج دست یافت که جامعه آماری مورد نظر به طور متوسط به هدف اصلی سواد رسانه ای یعنی داشتن مخاطبانی فعال با سطح آگاهی بالا است، به این دلیل که در محتوای کتاب درسی در زمینه درک و فهم و راه های مقابله با تهدیدات ضعیف کار شده لذا با نتایج تحقیق حاضر هم خوانی ندارد. نیازی و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان «تأثیر آموزش سواد رسانه ای مبتنی بر فناوری بر میزان آگاهی دانش آموزان» با روش تحقیق از نوع شبه آزمایشی به این نتایج دست یافت که آموزش سواد رسانه ای مبتنی بر فناوری اطلاعات و ارتباطات باعث افزایش میزان آگاهی دانش آموزان از سواد رسانه ای شده است. این تحقیق از نظر روش اجرا با

پژوهش حاضر تفاوت دارد اما از این نظر که محتوای کتاب صرفه دانش نظری دانش آموزان را افزایش می‌دهد، با نتایج تحقیق حاضر هم‌خوانی دارد.

در پایان پیشنهاد می‌گردد:

- ✓ با توجه به اینکه در تدوین محتوای کتاب تفکر و پژوهش کوشش بسیاری صرف شده است و نحوه اجرا و آموزش درس بسیار در یادگیری مؤثر است لذا با برگزاری کارگاه‌ها و دوره‌های آموزشی برای معلمان و افزایش توانایی آنان در این زمینه در تحقق اهداف درس گامی مؤثر خواهد بود و حتماً از معلمانی خلاق و علاقه‌مند در این عرصه استفاده شود
- ✓ پیشنهاد می‌شود در تدوین محتوای کتاب تفکر و پژوهش بیشتر به بیان تهدیدات و مضرات رسانه‌ها و راه‌های مقابله با آن بپردازند.
- ✓ پیشنهاد می‌شود برخی از فعالیت‌های تجویزی کتاب به فعالیت‌های نیمه تجویزی و اختیاری سازمان‌دهی شود.
- ✓ انجمن اولیا و مربیان در زمینه آگاهی بخشی درباره فواید و مضرات و آسیب‌های نوپدید رسانه‌ها فعال گردد.
- ✓ معلمان در آموزش مؤلفه‌های سواد رسانه‌ای بهتر است از روش‌های فعال تدریس همچون روش‌های حل مسئله، روش بارش مغزی و... استفاده کنند.
- ✓ مهارت‌های تجزیه و تحلیل رسانه‌ها اعم از دیداری و شنیداری و... و مهارت تفکر و استدلال انتقادی به دانش آموزان آموزش داده شود و در آن‌ها تقویت گردد.

منابع

- ادیب، یوسف (۱۳۷۴). *تحلیل محتوای کتاب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی*. طرح تحقیقاتی آموزش و پرورش استان آذربایجان شرقی.
- باد، جان (۱۳۷۶). *ارتباط شناسی و کتابداری*. ترجمه محبوبه مهاجر، نورالله مرادی، تهران: سروش.
- بیران، صدیقه (۱۳۸۷). *سواد رسانه‌ای در برخورد با خشونت*، قابل دسترسی در: <http://www.bashgah.net>.
- برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۹۱). مصوب شورای عالی آموزش و پرورش. تهران: وزارت آموزش و پرورش.
- تاکونیومی، شیبیا (۱۳۷۸). تحلیل رویکرد انتقادی در سواد رسانه‌ای مطالعات تطبیقی بین ژاپن و کانادا. ترجمه زهره بیدفتی، *فصلنامه رسانه*. شماره ۲، ۷۹-۸۴.
- تقی زاده، عباس. (۱۳۹۰). بررسی مقایسه ای سواد رسانه ای دختران و پسران دانش آموزان مقطع متوسطه. *پایان نامه کارشناسی ارشد*. دانشگاه علامه طباطبائی، دانشکده علوم اجتماعی، گروه ارتباطات.
- تقی زاده، عباس. (۱۳۹۳). نقش آموزش سواد رسانه ای بر توانایی پردازش پیام های رسانه ای دانش آموزان مقطع متوسطه. *پایان نامه دکتری، دانشگاه علامه طباطبائی*. دانشکده علوم اجتماعی، گروه ارتباطات.
- پاتر، دلبیو، جیمز. (۱۳۸۵). تعریف سواد رسانه ای. ترجمه لیدا کاووسی، *فصلنامه رسانه*. شماره ۴، ۲۵-۷.

حسین زاده، اکبر، محمدی استادی، مرتضی. (۱۳۸۹). سواد رسانه‌ای، ضرورت دنیای امروز. *کلیات کتاب ماه اطلاعات و ارتباطات و دانش شناسی*. شماره ۱، ۷۰-۷۱.

حسینی پاکدهی، علیرضا، شبیری، حسینیہ السادات. (۱۳۹۶). مقاله آموزش سواد رسانه‌ای در فضای مجازی، *فصلنامه مطالعات رسانه‌های نوین*. شماره ۹، ۴۲-۵۶.

دانشور، میترا، غلام حسینی، احمد. (۱۳۹۱). *کتاب معلم تفکر و پژوهش ششم دبستان*. تهران: اداره کل چاپ و توزیع کتاب‌های درسی.

دهقان شاد، حوریه، محمودی کوکنده، سید محمد. (۱۳۹۱). بررسی ضرورت آموزش سواد رسانه‌ای کودکان و نوجوانان از نگاه متخصصان آموزش و پرورش شهر تهران. *فصلنامه مطالعات رسانه‌ای*. شماره ۷، ۶۹-۷۷.

سند تحول راهبردی نظام تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی ایران در افق چشم‌انداز. (۱۳۸۹)، مصوب هشتاد و بیست و ششمین جلسه عالی آموزش و پرورش.

شکرخواه، یونس. (۱۳۸۶). سواد رسانه‌ای یک مقاله عقیده‌ای. *فصلنامه رسانه*. شماره ۴، ۳۰-۲۴.

شکرخواه، یونس. (۱۳۸۶). سواد رسانه‌ای. *فصل‌نامه رسانه*. شماره ۶۸، ۳۲-۲۷.

صالح عمران، ابراهیم، پرهیزکار، لیلا، حاتمی فر، خدیجه. (۱۳۹۵). بررسی مؤلفه‌های اصلی آموزش محیط‌زیست در کتاب‌های درسی دوره ششم ابتدایی. *فصل‌نامه آموزش محیط‌زیست و توسعه پایدار*. شماره ۱، ۱۰-۱.

طلوعی، علی. (۱۳۹۰). *سواد رسانه‌ای، درآمدی بر شیوهی یادگیری و سنجش*. تهران: دفتر مطالعات و برنامه ریزی رسانه‌ها.

میرجلیلی، سید حسین. (۱۳۸۵). سواد اطلاعاتی نگاهی به تحول مفهوم سواد در عصر اطلاعات. *فصلنامه مطالعات ملی، کتابداری و سازماندهی اطلاعات*. شماره ۱، ۱۲۲-۱۰۹.

هادیان، مجتبی، مؤذن، مصطفی. (۱۳۹۷). تحلیل محتوای کتب تفکر و پژوهش و مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی بر اساس میزان توجه به آموزش رسانه‌ای. *دومین کنفرانس ملی دانش و فناوری، روانشناسی، علوم تربیتی و جامعه‌شناسی ایران*.

هیل، مایکل. (۱۳۸۱). *تأثیرات اطلاعات بر جامعه، بررسی ماهیت، ارزش و کاربرد اطلاعات*. ترجمه محسن نوکاریزی، تهران: چاپار.

ANGELL, H. M. (۲۰۰۵). *What music videos teach at-risk adolescent girls: making a case for media literacy curriculum* (Doctoral dissertation, University of Florida).

Brian O'N. (۲۰۱۰). Media literacy and communication rights ethical individualism in the new media environment. *International Communication Gazette*, ۷۲(۴-۵), ۳۲۳-۳۳۸.

Hobbs, Renee (۱۹۹۸). Teaching whit and about film and television: Integrating media literacy concepts into management education, ۳۶۰.

Horton, F. Woody (۲۰۰۷). Understanding information literacy: A Primer. UNESCO: Paris, ۵۴.

Kress, G. (۲۰۰۳) Literacy in the New Media Age. New York: Routledge, ۷۹.